

**XALQ QO'SHIQLARI VA FOLKLOR POETIKASIDA
“SHARAF-NOMUS” HAMDA “MEHR-MUHABBAT”
KONSEPTLARINING TALQINI**

Murodova Nafisa

Samdchti ispan italyan kafedراسi o'qituvchisi

Mansurova Umeda

SamDCHTI talabasi

Xalq og'zaki ijodi - millatning ma'naviy biografiyasi, uning asriy qadriyatlari, dunyoqarashi va axloqiy mezonlarini o'zida jamlagan beqiyos xazinadir. Folklor namunalarida, ayniqsa, xalq qo'shiqlarida insoniy munosabatlarning eng nozik jihatlari badiiy talqin qilinadi. O'zbek folklor poetikasida markaziy o'rinni egallovchi “sharaf-nomus” hamda “mehr-muhabbat” konseptlari shunchaki hissiyotlar emas, balki millatning yashash falsafasini belgilovchi tayanch ustunlardir. Ushbu maqolada ushbu ikki tushunchaning xalq qo'shiqlari va folklor asarlaridagi badiiy ifodasi, ularning o'zaro bog'liqligi hamda ramziy ma'nolari tahlil qilinadi.

“Sharaf-nomus” konsepti: Ma'naviy barqarorlik mezoni

O'zbek xalq og'zaki ijodida, xususan, qahramonlik dostonlari va termaqo'shiqlarda “sharaf” va “nomus” tushunchalari insonning jamiyatdagi o'rnini belgilovchi eng oliy qadriyat sifatida namoyon bo'ladi. Folklor asarlarida nomus tushunchasi ko'pincha hayotdan ham ustun qo'yiladi. “O'limdan nomus kuchli” maqoli bejiz xalq orasida keng tarqalmagan. Xalq dostonlarida (masalan, “Alpomish” yoki “Go'ro'g'li” turkumi) sharaf — bu nafaqat shaxsiy qadr-qimmat, balki urug', qabila va Vatan oldidagi mas'uliyatdir. Alp qahramonlar o'z nomusi va sharafini himoya qilish yo'lida har qanday qiyinchilikka, hatto o'limga ham tik boishga tayyor turadilar. Lirik qo'shiqlarda esa “nomus” tushunchasi ko'proq sadoqat va lafz bilan

bog'lanadi. Erkak kishi uchun lafzga sadoqat sharaf sanalsa, ayol kishi uchun hayo va vafo nomusning timsoli hisoblanadi.

Folklor poetikasida nomus ko'pincha oqlik, tozalik timsollari (oq rang, tiniq suv, pokiza libos) orqali tasvirlanadi. Agar kishi o'z nomusiga dog' tushirsa, bu folklor tilida "yuzi qaro bo'lish" yoki "yer bilan bitta bo'lish" iboralari bilan ifodalanadi. Bu konsept yosh avlodni mardlikka, halollikka va o'z so'zining ustidan chiqishga o'rgatuvchi tarbiya vositasi bo'lib xizmat qilgan.

"Mehr-muhabbat" konsepti: Qalbning badiiy iqlimi

Xalq qo'shiqlari (yalla, lapar, o'lan)ning asosiy mavzusi mehr va muhabbatdir. Folklor asarlarida muhabbat faqatgina ikki yoshning bir-biriga bo'lgan intilishi emas, balki koinotni tutib turgan ilohiy kuch, insonni ma'naviy yuksaltiruvchi tuyg'u sifatida talqin etiladi.

O'zbek folklorida mehr konsepti kengroq ma'noni anglatadi: u ona mehri, vatan mehri va insoniy oqibatni o'z ichiga oladi. Alla qo'shiqlarida ona mehrining cheksizligi, farzandining kelajagi uchun fidoiyligi eng baland pardalarda kuylanadi. Bu yerda mehr - hayotning davomiyligini ta'minlovchi manbadir.

Muhabbat konsepti esa folklor poetikasida boy simvollar tizimiga ega. Oshiq - bulbul, ma'shuqa - gul; yoki yigit - lochin, qiz - ohu sifatida tasvirlanishi an'anaviy holatdir. Muhabbat yo'lidagi iztiroblar, sog'inch va ayriliq xalq qo'shiqlarining lirik markazida turadi. Muhabbat folklor asarlarida insonni komillikka yetaklovchi sinov sifatida ham ko'riladi. Haqiqiy muhabbat egasi har doim fidoyi, sabrli va kechirimli bo'lishi talab etiladi.

Konseptlarning o'zaro aloqadorligi va ziddiyati

Folklor poetikasida "sharaf-nomus" va "mehr-muhabbat" tushunchalari ko'pincha bir-birini to'ldiradi, ba'zan esa dramatik ziddiyatga kirishadi. Masalan, sevgisiga erishish uchun urug' yoki oila nomusini chetga surish folklor qahramoni uchun eng og'ir tanlovdur. Biroq, aksariyat o'zbek folklor

namunalarida haqiqiy muhabbat faqat nomus va sadoqat bilan uyg'un bo'lgandagina muqaddas hisoblanadi.

Bevafo yor - nomussiz kishi sifatida qoralanadi. Ya'ni, sevgiga sadoqat bu sharafning bir qismidir. Masalan, lirik qo'shiqlarda:

“Va'dangga vafo qilmasang, sharafing qayerda qoldi?”

degan ma'nodagi satrlar tez-tez uchraydi. Bu yerda muhabbat va nomus bitta nuqtada - “lafz” (so'zda turish) tushunchasida birlashadi.

Folklor poetikasining tasviriy vositalari

Ushbu konseptlarni ifodalashda xalq ijodkorlari turli badiiy vositalardan foydalanganlar:

1. Parallelizm: Tabiat hodisalari (tog'ning mag'rurligi - sharaf; bahoriy yomg'ir -mehr) va inson kechinmalari parallel ravishda tasvirlanadi.
2. Mubolag'a (Giperbola): Qahramonning nomus uchun qilgan jasorati yoki muhabbat yo'lidagi chekkan azoblari o'ta bo'rttirib ko'rsatiladi.
3. Antiteza (Zidlash): Halollik va xiyonat, mehr va qahr, sharaf va razillik bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi.

Xalq qo'shiqlarida ishlatiladigan “oq sutimga roziman”, “nomusingni baland tut”, “ishqingda yondim” kabi metaforik iboralar asrlar davomida xalqning emotsional xotirasini shakllantirib kelmoqda. Xalq qo'shiqlari va folklor asarlarida “sharaf-nomus” hamda “mehr-muhabbat” konseptlari milliy o'zlikning asosiy kodlaridir. Sharaf va nomus xalqning ijtimoiy va axloqiy qalqoni bo'lsa, mehr va muhabbat uning ichki, ruhiy hayotini yorituvchi nurdir. Folklor poetikasi ushbu tushunchalarni yuksak badiiy darajada ifodalab, insonni ruhan poklanishga, mardlikka va sadoqatga chorlaydi. Bugungi kunda ushbu konseptlarni o'rganish nafaqat tilshunoslik yoki adabiyotshunoslik uchun, balki yoshlar ma'naviyatini shakllantirish, ularga ajdodlarimizning axloqiy mezonlarini yetkazish uchun ham g'oyat muhimdir. Xalq og'zaki ijodi asrlar o'tsa-da, ushbu abadiy qadriyatlar orqali o'zining hayotiyeligini saqlab qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Eshonqulov, J. *Folklorda obraz va talqin: Xalq og'zaki ijodida ma'naviy qadriyatlar, sharaf va nomus tushunchalarining badiiy simvollar tizimidagi tahlili.* – "Fan", 1999. – 155-b.
2. Jo'rayev, M. *O'zbek folklori mifologiyasi va poetikasi: Xalq qo'shiqlarida mehr-muhabbat hamda sadoqat konseptlarining mifopoetik va ramziy xususiyatlari.* – "Yozuvchi", 2003. – 130-b.
3. Madayev, O. *O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi: Folklor janrlarida insoniy tuyg'ular, axloqiy mezonlar hamda ishq-muhabbat talqinining pedagogik asoslari.* – "O'qituvchi", 2010. – 185-b.
4. Sarimsoqov, B. *O'zbek folklori estetikasi: Xalq qo'shiqlarining badiiy-estetika xususiyatlari va ulardagi erk, nomus hamda vafo konsepsiyasi tahlili.* – "Fan", 2004. 145-b.